

УДК 368.5

ДІАГНОСТИКА ЕКОНОМІКО-ІНСТИТУЦІЙНИХ СТРИМУВАЛЬНИХ ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ АГРОСТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Рудевська Вікторія Ігорівна,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Навчально-наукового інституту банківських технологій і бізнесу
Університету банківської справи, Львів
e-mail: rudevska@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-6697-9096

Погоріла Олена Василівна,

аспірант Університету банківської справи, Львів,
заступник директора ТОВ «ЄВРО ТРЕЙД ЕНЕРДЖІ»
e-mail: pohorila.o@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3454-3666

Анотація. Досліджено стан добровільного страхування агропромислового сектору економіки України. Проаналізовано необхідність і доцільність існування Аграрного страхового пулу і його вплив на обсяги страхування сільськогосподарської промисловості. Також проаналізовано роль державної підтримки страхування АПК за період 2017—2019 рр. та її вплив на конкуренцію на ринку страхових послуг. Доведено, що забезпечення державою і регулятором фінансового сектору ринкових умов для провадження діяльності виробниками сільськогосподарської продукції, а також іншими суб'єктами ринку сільськогосподарської промисловості може забезпечити розподіл ризиків між аграріями, страховими компаніями, банківськими установами і державою. Шляхом аналізу конкурсних засад отримання фінансової підтримки аграріями від держави, які передбачені бюджетними асигнуваннями і Стратегією державної підтримки аграрної галузі на 2021—2023 рр., зроблено висновок, що такі умови не є прозорими та вільно доступними для всіх фермерських господарств та інших організаційно-правових форм АПК України. Обґрунтовано необхідність установа спеціальних вимог до страховальників агропромислового сегмента з метою здешевлення страхових продуктів і вільного доступу до кредитних ресурсів для фермерських господарств.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, сільськогосподарське підприємництво, страхування, кредитування, страхові компанії.

Формул: 0; рис.: 3; табл.: 3; бібл.: 13.

DUE DILIGENCE INVESTIGATION OF ECONOMIC AND INSTITUTIONAL RESTRAINING FACTORS OF AGRICULTURAL DEVELOPMENT IN UKRAINE

Rudevska Viktoriia,

Ph. D. in Economics,
Assistant Professor of the Finance, Banking and Insurance Department
of Educational-Scientific Institute of Banking Technologies and Business
of Banking University, Lviv
e-mail: rudevska@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-6697-9096

Pohorila Olena,

Ph. D. student of Banking University, Lviv,
deputy director EURO TRADE ENERGY LLC
e-mail: pohorila.o@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3454-3666

Abstract. The purpose of the article is to analyze the current state of the insurance market of the agro-industrial complex in Ukraine and identify problems that slow down its development. The articles examine the state of voluntary insurance of the agro-industrial sector of Ukraine's economy. Legislative necessity of existence of the Agrarian insurance pool and its influence on volumes of insurance of the agricultural industry are analyzed.

The role of state support for agricultural insurance for the period 2017—2019 and its impact on competition in the insurance market, as a result — how it correlates with an increasing / a decreasing the need for lending are also analyzed in the article. It is proved that the development of agricultural insurance should be aimed at creating favorable and safe conditions for doing business by all participants in the agricultural market, which provides for the distribution of risks between farmers, banks, insurance companies and the state. By analyzing the competitive principles of obtaining financial support by farmers from the state, which are provided by budget allocations and the strategy of state support of the agricultural sector for 2021—2023, concluded that such conditions are not transparent and freely available to all farms and other organizational and legal forms of agro-industrial complex of Ukraine. It is summed-up that the demand of agricultural producers in compensation funds through the mechanism of cheaper loans is several times higher than the actual allocated allocations. There is a well-founded need to establish special requirements for policyholders of the agro-industrial segment in order to reduce the cost of insurance products and to provide free access to credit resources for farms. It is justified to introduce special requirements for policyholders of the agro-industrial segment in order to improve the quality and supply of insurance products, and as a consequence of creating free access to credit resources for agriculture, which will be the subject of further research.

Keywords: agro-industrial complex, agricultural entrepreneurship, insurance, lending, insurance companies.

JEL Classification G220

Formulas: 0; fig.: 3; tabl.: 3; bibl.: 13.

Вступ. Упровадження ефективної системи агрострахування і розвиток кредитування агропромислового комплексу України є надзвичайно актуальним завданням на сьогодні. Страхування і ризик-менеджмент є ключовими інструментами, що дозволяють мінімізувати негативний вплив непередбачуваних явищ у сфері сільського господарства. Потреба у страхуванні є особливо нагальною після настання подій, що призводять до збитків та одночасно зменшують доступ сільськогосподарських виробників до страхування після значних втрат урожаю внаслідок повеней, посухи тощо.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Проблематика розвитку агрострахування висвітлена у працях закордонних авторів: Р. Каретта, О. Лобанова, Ф. Найта, К. Редхеда, М. Чекулаєва, Д. Штайхоффа. Проблема дослідження специфіки діяльності страхового ринку України, а особливо страхуванню АПК і виявленню тенденцій його розвитку, присвячені праці багатьох вітчизняних учених, таких як: Н. Мосовенко [10], Ю. Лупенко [11], О. Непочатенко [12], М. Дем'яненко [13]. Однак, попри велику зацікавленість науковців у розв'язанні цієї проблеми, подальшого дослідження потребують чинники уповільненого розвитку страхування АПК і доступні інструменти до його розвитку в частині збільшення обсягів кредитування потреб суб'єктів аграрного сектору.

Метою статті є аналіз сучасного стану ринку страхування агропромислового комплексу в Україні та виявлення проблем, що уповільнюють його розвиток.

Результати дослідження. Аграрне виробництво є специфічною галуззю народного господарства з огляду на такі фактори:

- висока тривалість виробничого ланцюга і відповідно низька оборотність капіталу, щонайменше один рік для рослинництва і від трьох років для тваринництва, що зменшує конкурентні переваги для фермерських господарств поряд з іншими підприємствами;

- обмеження пов'язані з володінням і використанням основного виробничого ресурсу (відсутність повноцінного механізму довгострокової застави землі, розпорошеність ділянок, екологічні вимоги тощо) [7];

- залежність від погодних умов і вплив природних катаклізмів;

- складність ведення зовнішньоекономічної діяльності для мікробізнесу.

Першочерговими стримувальними факторами розвитку агрострахування є недосконалість законодавчої бази та інституціональна неспроможність. Кількість страхових компаній, що діють на аграрному ринку, незначна.

Своєю чергою, з позиції страховиків вищезазначені причини вказують на високу ризиковість і затратність цього виду страхування порівняно з іншими. Висока ризиковість агрострахування полягає в тому, що виробник сільськогосподарської продукції, який виступає страхувальником урожаю, може зазнати значних втрат у разі настання страхового випадку не лише відносно застрахованого майна, але також і до земельної ділянки. Таким чином вірогідність звернення для отримання страхових виплат є високою і відповідно фінансово негативно відображається на діяльності страхових компаній. Тому страхування ризиків сільськогосподарськими підприємствами перебуває на дуже низькому рівні.

Розглядаючи питання стану страхування АПК, важливо зазначити, що Законом України «Про страхування» передбачене лише добровільне страхування сільськогосподарської продукції та інших ризиків, пов'язаних із АПК [1]. До 2010 року проводилось обов'язкове страхування врожаю сільськогосподарських культур. Однак наразі до страхування АПК можна віднести лише такі види добровільного страхування згідно із Законом України «Про страхування» [1]:

- страхування від вогневих ризиків і ризиків стихійних явищ;
- страхування майна (іншого, ніж передбачено пунктами 5—9 статті 6 Закону України «Про страхування»);
- страхування сільськогосподарської продукції.

Водночас, зважаючи на важливість агропромислової сфери як складової національної економіки, законодавством України передбачено державну підтримку страхування сільськогосподарської продукції. Таку підтримку передбачено Законом України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», відповідно до якого з державного бюджету передбачено надання сільськогосподарському товаровиробникові грошових коштів у формі субсидій для оплати частини страхового платежу (страхової премії), нарахованого за договором страхування [2]. Своєю чергою, згідно з вимогами цього Закону страхувальником може бути лише страхова компанія, яка володіє відповідною ліцензією на здійснення такого виду страхування і належить до Аграрного страхового пулу.

Попри те, що законодавством України передбачено існування Аграрного страхового пулу, фактичний порядок та особливості надання субсидій сільськогосподарським виробникам зумовлюють потребу в його належному функціонуванні. Однак на нинішній день його діяльність припинено. Модель бюджетної підтримки сільськогосподарського сектору економіки України, яка полягала у спрямуванні коштів через Аграрний страховий пул, за оцінкою результатів використання не виправдала покладених очікувань і відповідно існує потреба в його реформуванні з метою підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

Окрім неефективності використання бюджету, діяльність Пулу передбачає також і репутаційні ризики, що з'явилися унаслідок діяльності її членів,

що може негативно відобразитись на бажанні авторитетних страхових компаній долучатися до нього в майбутньому.

Таким чином, існує декілька обмежень у забезпеченні здійснення цього виду добровільного страхування, які зменшують конкуренцію за цим видом страхування, і, як наслідок, збільшується вартість такого страхування для страхувальників:

- законодавча необхідність отримання окремої ліцензії страховою компанією, яка бажає проводити агрострахування за рахунок державної підтримки;
- вимога щодо створення юридичної особи (страхового пулу) та утримуватись за рахунок коштів учасників пулу;
- особливі вимоги щодо обліку договорів страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: ведення індивідуального обліку на спеціальних умовах регулятора та органів виконавчої влади;
- непрозорість процедури страхування і відсутність стандартизації оцінки витрат на страхування;
- відсутність серед продуктів агрострахування страхування доходів фермерів і прибутків домогосподарств за наявності страхування витрат і врожаю.

Для подальшого дослідження проаналізуємо стан страхування АПК. Доцільно зазначити брак якісної аналітичної інформації про стан ринку агрострахування в Україні за останні роки (2019—2020 рр.) Це пояснюється завершенням проекту «Розвиток агрострахування в Україні» Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC, Група Світового банку) 2018 року.

Згідно з даними Інформаційно-аналітичного порталу АПК України [3] (опитування страхових компаній щодо їхньої діяльності у 2005—2018 роках за видом страхування агропромислової продукції), спостерігаємо, що 2018 року страхування сільськогосподарських культур здійснювали 12 страхових компаній, тоді як 2017-го таких компаній було 13 (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна таблиця стану страхування сільськогосподарських культур страховими компаніями у 2017—2018 роках

Компанія	Сума премій, тис грн			Середня ставка			Виплати, тис грн			
	рік	2017	2018	% приросту	2017	2018	% приросту	2017	2018	% приросту
АХА СТРАХУВАННЯ		6 518	13 522	2,1	2,40%	2,10%	88%	278	1907	686%
ПЗУ		15 974	33 820	2,1	1,80%	2,20%	122%	116	3577	3095%
Аска		17 498	17 434	1,0	3,20%	3,10%	97%	1513	1636	108%
Брокбізнес		5 705	3 905	0,7	1,50%	1,70%	113%	3072	0	0%
Гарант-Система		нд	1	нд	нд	2,60%	нд	нд	0	нд
Гардіан		4 094	4 617	1,1	4,60%	4,60%	100%	0	0	нд
Інго Україна		17 554	21 739	1,2	2,90%	2,50%	86%	1857	500	27%
Країна		14 354	15 276	1,1	4,30%	4,20%	98%	172	885	516%
Мега-Гарант		нд	54	нд	нд	0,40%	нд	нд	0	нд

Закінчення табл. 1

Компанія	Сума премій, тис грн			Середня ставка			Виплати, тис грн			
	рік	2017	2018	% приросту	2017	2018	% приросту	2017	2018	% приросту
ТАС		370	957	2,6	4,10%	4,30%	105%	0	0	нд
УАСК		12 007	13 507	1,1	6,00%	7,10%	118%	0	0	нд
Універсальна		109 517	84 012	0,8	4,30%	3,90%	91%	0	174	нд
Аско ДС		13	нд	нд	4,50%	нд	нд	38	нд	нд
Здорово		825	нд	нд	3,20%	нд	нд	584	нд	нд
Оранта-січ		19	нд	нд	0,70%	нд	нд	0,00	нд	нд
Загалом / Середня		204 447	208 844	102%	3%	3%	93%	7629	8678	114%

Примітка. Складено за даними Інформаційно-аналітичного порталу АПК України [3] та аналітичного дослідження «Ринок агрострахування України у 2017-му андеррайтинговому році» [4].

Варто зазначити, що страхуванням сільськогосподарських культур стабільно займаються 10 страхових компаній.

Найбільшу кількість договорів агрострахування було укладено компанією СК «ПЗУ» — 29 % від загальної кількості договорів. Також лідерами за кількістю укладених 2018 року були «Інго Україна» (20 %), «АХА» (15 %), «АСКА» (13 %) та «Універсальна» (11 %).

Ситуація лідерства щодо страхових виплат майже зберігається — частка страхових виплат компанії «ПЗУ» становить 41% (та значно зросла за 2018 рік — на 40 п. п.). Варто зазначити, що СК «Універсальна» не здійснювала виплат 2017 року, а питома вага таких виплат 2018-го становила лише 2 % від загального обсягу.

Однак лідером за обсягом залучених страхових премій стабільно була страхова компанія «Універсальна», питома вага таких виплат становила 53,5 % і дещо знизилась до 41 % у 2018 році. Питома вага решти страхових компаній-лідерів за кількістю укладених договорів становила в межах 7—8 % у 2017 році, і лише у страхової компанії «ПЗУ» зросла удвічі за 2018 рік.

Так, 2018 року страховими компаніями було залучено на 26 % більше страхувальників сільськогосподарських культур, аніж 2017-го (кількість укладених договорів становить 1207 шт.). Загальна страхова сума за такими договорами страхування — 6,7 млрд грн, що на 12,5 % перевищує обсяги попереднього періоду. Сума страхових премій, однак, перевищує лише на 2 % рівень 2017 року (рис. 1).

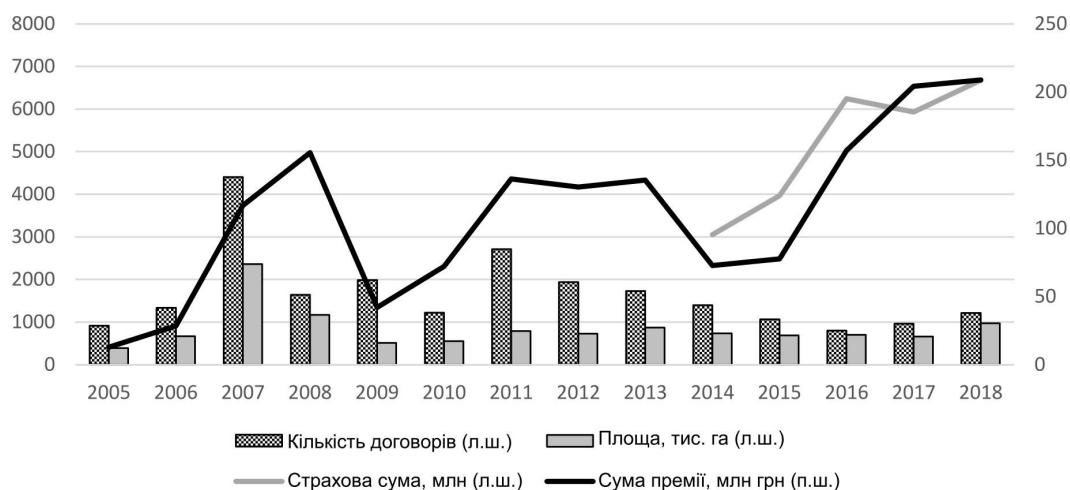

Рис. 1. Динаміка страхування сільськогосподарських культур в Україні в період 2005—2018 рр.

Примітка. Складено за даними Інформаційно-аналітичного порталу АПК України [3].

Темпи зростання кількості договорів, укладених у рамках участі страхових компаній у партнерських

програмах фінансування агросектору, стабільно лежить у діапазоні 16—25 % (табл. 2).

Обсяги страхування, пов'язаного з партнерськими програмами фінансування с/г виробників, у 2017—2018 рр.

Програма	Кількість договорів		Застрахована площа, га		Страхова сума, тис. грн		Страхові премії, грн		Виплати, грн	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Аграрний фонд	223	144	166 594	144 459	2 866 277,6	2 111 599,5	126 093 764	83 337 006	381 500	884 725
Державна продовольчо-зернова корпорація України	85	206	29 858	78 710	254 404,1	872 655,6	8 505 324	2 9 145 513	0	173 994
Загалом	308	350	196 452	223 169	3 120 681,7	2 984 255,1	134 599 088	112 482 519	381 500	1 058 719

Примітка. Складено за даними Інформаційно-аналітичного порталу АПК України [3].

Крім цього, питома вага таких договорів в загальній кількості залишається також майже незмінною. Можна припустити, що зростання кількості договорів програм партнерського фінансування 2018 року на 13 % відбулося саме за рахунок зростання їхньої загальної кількості. А 2018 року відбувся перерозподіл питомої ваги кількості договорів за партнерською програмою на користь Державної продовольчо-зернової корпорації України (далі — ДПЗКУ) — із 28 % у 2017 році до 59 % у 2018 році. Однак якщо врахувати обсяги застрахованих площ, то нові договори укладались із дрібними аграріями, а їхня частка зросла лише на 20 п.п. і становить 35 % (див. *табл. 2*). Крім цього, 2018 року почались виплати за договорами страхування, укладеними за партнерськими програмами із ДПЗКУ, проте питома вага таких виплат становила лише 16 % у загальній сумі за договорами партнерського фінансування і 2 % у цілому за виплатами 2018 року.

Однак варто зазначити, що відсоток виплат за договорами страхування, пов'язаного з партнерськими програмами, зріс 2018 року на 7,2 п. п. — до 12 %.

Станом на грудень 2020 року до об'єднання аграрного страхового пулу належать такі страхові компанії: ПрАТ «Страхова Компанія «Страхові Гарантії», ПрАТ «Страхова Компанія «Брокбізнес», ПрАТ «Страхова Компанія «Альфа Страхування», ПрАТ «Українська Аграрно-Страхова Компанія». Тоді як станом на 12.02.2019 ліцензію на провадження страхової діяльності у формі добровільного страхування сільськогосподарської продукції мали 64 страхові компанії. За даними Національного банку України [5], станом на 1 січня 2021 року 46 страховиків-ліцензіатів не виконують норматив платоспроможності та достатності капіталу або ризиковості активів, 20 % з яких мають ліцензію на страхування сільськогосподарської продукції (*рис. 2*).

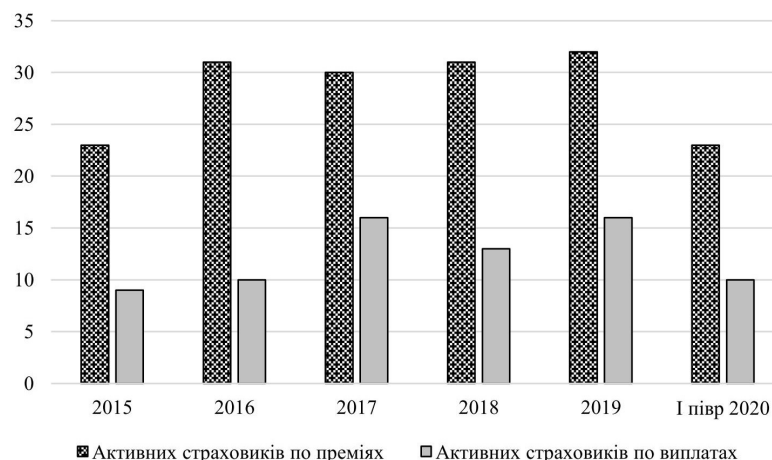

Рис. 2. Активність страховиків зі страхування сільськогосподарських виробників у розрізі страхових премій і розмірів виплат за період з 2015 року до першого півріччя 2021-го

Примітка. Складено за даними Національного банку України [5].

Тобто страхові компанії, що займають найбільшу питому вагу у здійсненні добровільного страхування АПК, не входять до пулу. Таким чином, сільськогосподарські товаровиробники, які бажають отримати державну допомогу, значно обмежені у виборі контрагента і вибір зводиться лише до страховиків, які мають нижчий від середнього рівень виплат. Ключовим показником для якісної оцінки стану страхування агропромисловості є також наявність / відсутність фінансування державної підтримки агрострахування.

Законом України «Про державний бюджет України на 2021 рік» [6] передбачено видатки на фінансову підтримку сільгосптоваровиробників обсягом 4,5 млрд грн, що, можливо, включатиме державну підтримку страхування сільськогосподарської продукції (попередньо Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України визначено бюджет в обсязі 672 млн грн).

Крім цього, у вересні 2020 року Мінекономрозвитку було презентовано Стратегію розвитку сільського господарства у 2021—2023 рр. у контексті державної підтримки, що передбачає нові програми і розширення чинних програм фінансування. Зокрема, планується сім основних програм підтримки:

- фінансова підтримка заходів в АПК (кредити, страхування);
- підтримка виробництва нішевих культур (продовольча безпека);
- підтримка фермерства;
- підтримка садівництва, виноградарства, хмелярства;
- картоплярство;
- підтримка тваринництва;
- часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки [7].

Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України на 2020 рік було розроблено низку варіантів підтримки розвитку підприємства в сільській місцевості для сільгоспвиробників. За наведеними далі програмами було передбачено 380 млн грн, а саме [9]:

1) фермерське господарство, яке має чистий дохід від реалізації продукції (послуг) за останній рік до 20 млн грн шляхом:

- бюджетної дотації за утримання корів (5 000 грн, але не більше ніж 250 000 грн фермерським

господарствам, у власності яких перебуває від п'яти корів, ідентифікованих і зареєстрованих відповідно до законодавства, за кожну наявну, станом на 01 серпня поточного року корову);

- часткової компенсації витрат, пов'язаних із наданими с/г дорадчими послугами (виплата 90 % вартості, але не більше ніж 10 000 грн с/г дорадчим службам);

- бюджетної субсидії на одиницю оброблюваних угідь (1 га) — новоствореним фермерським господарствам (3 000 грн на 1 га, але не більше ніж 60 000 грн на одне господарство);

2) сільськогосподарському обслуговуючому кооперативу, до складу якого входять одне і більше фермерських господарств, шляхом відшкодування 70 % вартості вітчизняних техніки та обладнання, придбаних як за власні кошти, так і за кредитні (до 3 млн на один кооператив).

Також спеціальним фондом державного бюджету на 2020 рік було передбачено 67 млн грн (до 500 тис. грн на фермерське господарство) за рахунок безвідсоткових кредитів через Український державний фонд підтримки фермерських господарств. Водночас на здешевлення кредитів 2020 року було передбачено 1,05 млрд грн.

За підсумками року, із передбачених планових асигнувань за напрямом «Здешевлення кредитів» Мінекономіки згідно із затвердженими наказами і поданими реєстрами одержувачів бюджетних коштів фактично спрямувало уповноваженим банкам кошти в сумі 1 047,7 млн грн, або 99,9 % від запланованих, які були перераховані на поточні рахунки позичальників [3]. Спрямовані бюджетні кошти отримали понад 4,2 тис. позичальників, які подали заявки до уповноважених банків.

За даними Інформаційно-аналітичного порталу АПК України [3], 2020 року 33 банківські установи здійснювали кредитування АПК із загальної кількості 36-ти уповноважених банків, які підписали з Мінекономіки Меморандум про загальні засади співробітництва. За 2020 рік банками було надано пільгових кредитів на суму 24,78 млрд грн, що становить 17,26 % із загального обсягу залучених кредитів агропромислового комплексу. Найбільшу питому вагу пільгових кредитів (46,7 %) становлять короткострокові позики (табл. 3).

Таблиця 3

Стан залучення пільгових кредитів суб'єктами господарювання агропромислового комплексу 2020 року в розрізі уповноважених банків

Назва банку	Кількість підприємств, які залучили пільгові кредити	Залучено пільгових кредитів, тис грн	Питома вага пільгових кредитів у загальній сумі виданих кредитів	Перераховано Мінекономіки уповноваженим банкам	Відсоток бюджетних асигнувань
АТ «АКБ «РАДАБАНК»	2	21 000,0	100,00%	1 681,7	8,01%
АТ «БАНК ВОСТОК»	15	191 564,6	53,87%	11 462,1	5,98%

Закінчення табл. 3

Назва банку	Кількість підприємств, які залучили пільгові кредити	Залучено пільгових кредитів, тис грн	Питома вага пільгових кредитів у загальній сумі виданих кредитів	Перераховано Мінекономіки уповноваженим банкам	Відсоток бюджетних асигнувань
АТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК»	139	1 418 861,9	15,89%	44 231,6	3,12%
АТ «МОТОР-БАНК»	6	45 641,6	94,07%	2 460,2	5,39%
АТ «МТБ БАНК»	23	90 910,7	79,24%	3 958,3	4,35%
АТ «ОТП БАНК»	131	1 594 069,5	30,48%	69 073,8	4,33%
АТ «ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК»	89	377 260,1	81,52%	19 543,4	5,18%
АТ «РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ»	763	8 503 107,3	7,57%	288 375,3	3,39%
АТ «СХІДНО-УКРАЇНСЬКИЙ БАНК «ГРАНТ»	6	105 541,2	66,38%	4 589,1	4,35%
АТ АБ «УКРГАЗБАНК»	47	358 768,6	94,37%	13 404,6	3,74%
АТ АКБ «ЛЬВІВ»	69	131 297,9	87,39%	5 767,2	4,39%
АТ КБ «ГЛОБУС БАНК»	7	53 018,8	99,71%	2 861,7	5,40%
АТ «КРЕДОБАНК»	53	404 193,7	89,55%	21 189,9	5,24%
АТ «АЛЬФА-БАНК»	16	224 272,1	92,82%	6 511,3	2,90%
АТ КБ «ПРИВАТБАНК»	2 026	1 681 642,6	99,11%	78 899,6	4,69%
АТ «ПРАВЕКС БАНК»	3	257 536,5	79,18%	6 309,7	2,45%
АТ «УКРЕКСІМБАНК»	183	1 414 124,6	87,95%	69 264,5	4,90%
АТ «АГРОПРОСПЕРІС БАНК»	111	320 919,8	84,34%	20 710,8	6,45%
АТ «МЕГАБАНК»	28	45 954,8	71,46%	3 512,7	7,64%
АТ АБ «ПІВДЕННИЙ»	19	230 490,1	32,11%	6 929,4	3,01%
АТ «БАНК АЛЬЯНС»	31	269 312,2	88,32%	16 335,2	6,07%
АТ «ОЩАДБАНК»	560	2 484 841,4	95,98%	130 871,1	5,27%
АТ «БАНК КРЕДИТ ДНІПРО»	65	347 503,6	90,76%	23 578,8	6,79%
АТ «МЕТАБАНК»	10	111 619,9	26,14%	3 991,8	3,58%
АТ «ПРЕУС БАНК МКБ»	13	159 210,3	81,89%	11 071,6	6,95%
АТ «ПОЛКОМБАНК»	4	19 197,3	43,93%	1 049,2	5,47%
АТ «ТАСКОМБАНК»	5	60 041,5	9,61%	6 266,5	10,44%
АТ АКБ «ІНДУСТРІАЛБАНК»	3	7 112,4	39,73%	374,7	5,27%
АТ «ПРОКРЕДИТ БАНК»	251	3 027 989,9	77,44%	162 588,0	5,37%
АТ «КРЕДИТВЕСТ БАНК»	4	333 537,7	52,09%	6 035,1	1,81%
АТ «МІЖНАРОДНИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК»	4	11 626,1	27,95%	2 087,4	17,95%
АТ «КОМЕРЦІЙНИЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ БАНК»	4	30 398,4	81,36%	322,8	1,06%
АТ «УКРСИББАНК»	8	451 233,8	64,29%	2 388,3	0,53%
Усього	4 231	24 783 800,6	17,26%	1 047 697,5	4,23%

Примітка. Складено за даними Інформаційно-аналітичного порталу АПК України [3].

Однак варто зазначити, що такі програми реалізуються на конкурсних засадах.

Якщо розглянути компенсаційні виплати в розрізі позичальників, то на 40 позичальників із 3 231 зосереджено 80 млн грн усіх компенсаційних виплат за

період січень — жовтень 2020 року (рис. 3). Тобто 1 % усіх позичальників акумулює 28 % компенсаційних виплат. Крім цього, такий пул позичальників кредитується в середньому у 12-ти банківських установах одночасно.

Рис. 3. Питома вага найбільших позичальників у загальному обсязі компенсаційних виплат банківськими установами, січень — жовтень 2020 року

Примітка. Складено за даними Інформаційно-аналітичного порталу АПК України [3].

Таким чином, конкурсні засади отримання фінансової підтримки від держави, передбачені бюджетними асигнуваннями, не є прозорими і вільно доступними для всіх фермерських господарств та інших організаційно-правових форм АПК України.

У 2015—2018 роках компенсація надавалася за кредитами (без розподілу на види кредитів) усім суб'єктам господарювання агропромислового комплексу. Ухвалюючи рішення про надання компенсації, перевага надавалася малим позичальникам, тобто чистий дохід яких не перевищував 10 млн грн [8], і позичальникам, які провадили діяльність у тваринництві. У різні роки, через брак коштів за цією програмою і диференціацію процентних ставок комерційних банків, установлювалися обмеження щодо відсотків за користування кредитами, які підпадали під здешевлення.

Незмінним залишався механізм розподілу коштів між регіонами протягом дії програм фінансування — на основі даних валового обсягу виробництва сільськогосподарської продукції за останні три роки. Однак такий механізм потребує змін, адже не враховує реальну потребу певних регіонів, тому й формуються залишки невикористаних коштів для здешевлення кредитів в інших регіонах.

З планових асигнувань програми здешевлення кредитів у сумі 300 млн грн, за результатами 2017 року, було виділено бюджетних коштів у сумі 295 млн грн, які й було фактично використано. Тобто 98% планових асигнувань дозволили здешевити кредитів на суму 12,2 млрд грн, з яких 50 % залучено 2017 року.

Водночас 2018 року було виділено 66 мільйонів гривень із державного бюджету, однак загальна сума коштів, спрямованих на здешевлення кредитів, за результатами 2018 року, становила 266 млн грн, тобто було здійснено додаткових асигнувань на суму 200 млн грн за рішенням Кабінету Міністрів України.

Потреба сільгосптоваровиробників 2019 року в компенсаційних коштах становила 451,8 млн грн, з яких забезпечено коштами лише 127,1 млн грн.

Виділення з державного бюджету коштів на державну підтримку страхування сільськогосподарської продукції на 2021 рік в обсязі 672 млн грн забезпечує збереження власного доходу сільськогосподарських товаровиробників у сумі близько 90 млрд грн (застраховані посіви на площі понад 2,8 млн га).

Тому можна зробити висновок, що попит виробників продукції сільського господарства в коштах, що виділяються за рахунок програм фінансової підтримки — «дешеві кредити аграріям», — перевищує виділені бюджетні асигнування.

Концепцією державної підтримки АПК на 2021—2023 роки [9] передбачено продовження фінансової підтримки аграріїв шляхом здешевлення кредитів. Крім того, запропоновано два нові напрями такої підтримки: здешевлення кредитів на закупівлю земель сільськогосподарського призначення і здешевлення страхових платежів за договорами страхування сільськогосподарських культур від ризиків загибелі.

Позитивними змінами, що забезпечать подальший розвиток агрострахування, а відтак і поліпшення пропозиції фінансування банківськими установами, є зміни до закону про агрострахування, презентацію яких проведено Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України спільно з Національним банком України.

У жовтні 2020 року для отримання зауважень і пропозицій до проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо удосконалення правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» (далі — проект Закону) Мінекономіки зробило оголошення про його публікацію. Метою такого законопроекту є запровадження державної підтримки страхування ризиків сільськогосподарської діяльності (агрострахування).

Такими змінами передбачається:

– чіткі права, обов'язки і вимоги до учасників ринку агрострахування з державною підтримкою;

- визначення істотних умов договорів агрострахування та умов його припинення;
- обумовлення правил агрострахування за державної підтримки, страхових випадків, чітке визначення страхових ризиків тощо;
- визначення поняття «збиток» у разі настання страхового випадку при страхуванні урожаю, страхове відшкодування;
- механізм надання державної підтримки сільгоспвиробникам для страхування їхньої продукції;
- інформаційне забезпечення страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою.

Крім того, вносяться зміни щодо відмови від агрострахування за моделлю Аграрного страхового пулу і відповідний перегляд повноважень Національного банку України щодо нагляду за страховою діяльністю.

Також у зв'язку з отриманням Національним банком України повноважень здійснювати регулювання і нагляд за страховими компаніями в межах Закону України «Про спліт» з 1 липня 2020 року регулятор, окрім звичних вимог щодо доступу до ринку, проведення діяльності, резервів і показників платоспроможності, може встановлювати спеціальні вимоги до страховальників агропромислового сегмента. Наприклад, щодо прозорості структури власності, кваліфікації та досвіду:

- 3—5 останніх років — у страхуванні сільськогосподарських ризиків: отриманні страхових премій і виплати страхових відшкодувань (у т. ч. як перестраховик) або аналогічний досвід материнської компанії;
- кваліфікований персонал у штаті / на умовах аутсорсингу (з вищою освітою у сфері с/г і досвідом роботи).

Щодо платоспроможності в частині:

- дотримання особливих вимог до формування страхових резервів щодо страхування сільськогосподарських ризиків за непропорційним підходом;
- формування додаткового запасу платоспроможності під сільськогосподарські ризики;
- обмеження частки сільськогосподарського страхування в загальному портфелі.

Також вимоги щодо граничних сум власного утримання і можливість перестраховання лише в перестраховиків, які відповідають вимогам щодо досвіду, структури власності та платоспроможності (нерезиденти і потенційно — резиденти). Такі вимоги дозволять забезпечити конкуренцію серед страхових

компаній, які будуть здійснювати діяльність, у тому числі за рахунок державної підтримки. Це в результаті дозволить підвищити попит на страхові послуги, а також здешевивши свої страхові продукти. Як наслідок, застраховані фермерські господарства матимуть вільний доступ до кредитних ресурсів. Адже банківські установи будуть зацікавлені у здійсненні кредитування сектору економіки, що є прибутковим унаслідок виходу на міжнародні ринки, навіть в умовах кризи, і водночас менш ризиковим унаслідок покриття частини ризиків страховими компаніями і підтримкою держави.

Висновки. За результатами аналізу були встановлені обмежувальні фактори у забезпеченні здійснення добровільного страхування АПК, які зменшують конкуренцію за цим видом страхування і збільшують вартість такого страхування для страховальників.

Доведено, що страхуванням сільськогосподарських культур станом на кінець 2019 року стабільно займаються 10 страхових компаній, тоді ліцензію на провадження страхової діяльності у формі добровільного страхування сільськогосподарської продукції мали 64 страхові компанії. Негативним є той факт, що 20 % активних страховиків не виконують нормативні вимоги регулятора станом на 01.01.2021.

Крім цього, сільськогосподарські товаровиробники, що бажають отримати державну допомогу, значно обмежені у виборі контрагента і вибір зводиться лише до страховиків, які мають нижчий від середнього рівень виплат унаслідок того, що більшість з активних страховиків не входять до пулу.

Ще одним обмежувальним фактором розвитку страхування АПК і залучення кредитування є те, що конкурсні засади отримання фінансової підтримки від держави, передбачені бюджетними асигнуваннями, не є прозорими і вільно доступними для всіх фермерських господарств та інших організаційно-правових форм АПК України. Водночас, коли попит в асигнуваннях за урядовими програмами підтримки сільськогосподарських виробників (у т. ч. у здешевленні кредитів) перевищує заплановані асигнування і фактично виділені кошти.

Таким чином, обґрунтованим є запровадження спеціальних вимог до страховальників агропромислового сегмента з метою підвищення якості та пропозиції страхових продуктів і створення вільного доступу до кредитних ресурсів для АПК, що стане предметом подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури

1. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 18. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : Закон України від 9 лютого 2012 р. № 4391-VI-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 41. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4391-17#Text>.

3. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. URL : <https://agro.me.gov.ua/ua>.
4. Ринок агостраховання України у 2017-му андерайтинговому році. Аналітичне дослідження. Київ, 2017. 31 с. URL : <https://forinsurer.com/files/file00624.pdf>.
5. Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України. URL : <https://bank.gov.ua>.
6. Про Державний бюджет України на 2021 рік : Закон України від 15.12.2020 № 1082-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 16. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text>.
7. Офіційний сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL : <https://www.me.gov.ua>.
8. Звіт про проведення огляду витрат державного бюджету у сфері агропромислового комплексу в частині фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів / Кабінет Міністрів України. 2019. 4 листопада. URL : <https://dostup.pravda.com.ua/request/60749/response/145021/attach/3/.pdf>.
9. Держпідтримка АПК — 2020: програми, механізми, терміни. *Інформаційно-аналітичний портал АПК України*. 2020. 6 липня. URL : <https://agro.me.gov.ua/ua/news/derzhpidtrimka-apk-2020-programi-mehanizmi-termini>.
10. Мостовенко Н. А., Коробчук Т. І., Чиж Н. М. Основні тенденції розвитку сучасного ринку кредитних послуг в Україні. *Економічний форум*. 2020. № 2. С. 127—133.
11. Лупенко Ю. О., Андрос С. В. Банківське кредитування аграрного сектору економіки України. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2019. № 16. С. 196—207.
12. Непочатенко О. О., Бечко П. К., Корнега А. О. Кредитні ризики в системі банківського кредитування аграріїв. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2016. № 88 (2). С. 7—20.
13. Дем'яненко М. Я., Саблук П. Т., Скупий В. М. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. 372 с.

References

1. Verkhovna Rada Ukrainy. (1996). Pro strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 07.03.1996 № 85/96-VR [On insurance: Law of Ukraine of March 7, 1996 № 85/96-VR]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 18. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada Ukrainy. (2012). Pro osoblyvosti strakhuvannia silskohospodarskoi produktsii z derzhavnoiu pidtrymkoiu: Zakon Ukrainy vid 9 liutoho 2012 r. № 4391-VI-VR [On the peculiarities of insurance of agricultural products with state support: Law of Ukraine of February 9, 2012 № 4391-VI-VR]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 41. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4391-17#Text> [in Ukrainian].
3. APK Ukrainy. (n. d.). *Informatsiino-analitychnyi portal [Information and analytical portal]*. Retrieved from <https://agro.me.gov.ua/ua> [in Ukrainian].
4. *Rynok ahrostrakhuvannia Ukrainy u 2017-mu anderaitynhovomu rotsi. Analytychne doslidzhennia [Agricultural insurance market of Ukraine in the 2017 underwriting year. Analytical research]*. (2017). Kyiv. Retrieved from: <https://forinsurer.com/files/file00624.pdf> [in Ukrainian].
5. Natsionalnyi bank Ukrainy. (n. d.). *Ofitsiine Internet-predstavnytstvo [Official Internet Representation]*. Retrieved from <https://bank.gov.ua> [in Ukrainian].
6. Verkhovna Rada Ukrainy. (2021). Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2021 rik: Zakon Ukrainy vid 15.12.2020 № 1082-IX [On the State Budget of Ukraine for 2021: Law of Ukraine of 15.12.2020 № 1082-IX]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 16. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> [in Ukrainian].
7. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho gospodarstva Ukrainy. (n. d.). *Ofitsiyni sait [Official site]*. Retrieved from <https://www.me.gov.ua> [in Ukrainian].
8. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2019, November 4). *Zvit pro provedennia ohliadu vytrat derzhavnogo biudzhetu u sferi ahropromyslovoho kompleksu v chastyni finansovoi pidtrymky zakhodiv v ahropromyslovomu kompleksi shliakhom zdeshevlennia kredytiv [Report on the review of state budget expenditures in the field of agro-industrial complex in terms of financial support for activities in the agro-industrial complex by reducing the cost of loans]*. Retrieved from <https://dostup.pravda.com.ua/request/60749/response/145021/attach/3/.pdf> [in Ukrainian].
9. APK Ukrainy. (2020, July 6). *Derzhpidtrymka APK — 2020: prohramy, mekhanizmy, terminy [State support of agro-industrial complex — 2020: programs, mechanisms, terms]*. *Informatsiino-analitychnyi portal — Information and analytical portal*. Retrieved from <https://agro.me.gov.ua/ua/news/derzhpidtrimka-apk-2020-programi-mehanizmi-termini> [in Ukrainian].
10. Mostovenko, N. A., Korobchuk, T. I., & Chyzh, N. M. (2020). *Osnovni tendentsii rozvytku suchasnoho rynku kredytnykh poslug v Ukraini [The main trends in the modern credit services market in Ukraine]*.

- Ekonomichnyi forum — Economic forum*, 2, 127—133. <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2020-2-17> [in Ukrainian].
11. Lupenko, Yu. O., & Andros, S. V. (2019). Bankivske kredytuvannia ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy [Bank lending to the agricultural sector of Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk NTUU «KPI» — Economic Bulletin of NTUU «KPI»*, 16, 196—207 [in Ukrainian].
 12. Nepochatenko, O. O., Bechko, P. K., & Korneha, A. O. (2016). Kredytni ryzyky v systemi bankivskoho kredytuvannia ahrariiv [Credit risks in the system of bank lending to farmers]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho natsionalnoho universytetu sadivnytstva — Collection of scientific works of Uman National University of Horticulture*, 88 (2), 7—20 [in Ukrainian].
 13. Demianenko, M. Ya., Sabluk, P. T., & Skupyi, V. M. (2011). *Derzhavna polityka finansovoi pidtrymky rozvytku ahrarnoho sektoru APK [State policy of financial support for the development of the agricultural sector of agriculture]*. Kyiv: NNTs IAE [in Ukrainian].